ČLÁNKY

Aristotelés a Mílét'ané

Radim Kočandrlé

Zvykli jsme si považovat tři obyvatele města Mílétos, žijící tam mezi 7. a 6. stoletím př. Kr., za první představitele filosofie. Někdy se mluví i o tzv. „mílétské škole“, ačkoli by se tomuto spojení mělo nejspíše rozumět jako generačnímu propojení tří myslitelů, kteří sdíleli podobné myšlenkové koncepty. Jednotícím prvkem přitom bylo zkoumání (ἱστορία) založené především na astronomických pozorováních, meteorologii nebo geometrii. V obecném povědomí je to ovšem Aristotelova otázka po „počátku“, „principu“ (ἀρχή), která je s nimi obvykle neodmyslitelně spojována jako určující moment myšlení.

Od Thaléta, Anaximandra a Anaximena nás dělí více jak dva a půl tisíce let. Jejich spisy se dávno ztratily a jsme tak odkázáni pouze na reference od jiných autorů. U žádného z nich přitom nemáme jistotu, zda měl původní spisy Mílét'anů sám k dispozici. Pokud si v případě Thaléta tradice není jista, zda skutečně napsal nějaký spis, je to až Anaximandros, u něhož máme dochován „první filosofický

text“, zlomek *DK 12 B 1* prostřednictvím novoplatonika Simplikia. Cituje jej ale celých tisíc let po Anaximandroví, když komentuje Aristotelovu *Fyziku* a využívá přitom Theofrastův spis *Názory přírodovědců* (Φυσικῶν δόξαι). Nemůžeme si být proto jisti ani správným kontextem, ani vyzněním. Snad jen některými slovy a hrubým nástinem myšlenky. Naše snahy být o rámcové pochopení způsobu mílétské reflexe světa tak mohou být pouze pomyslnou sázkou.

Nejstarším autorem, který zachovává myšlenky Mílét'anů je Aristotelés. Jeho svědectví tak mají naprosto mimořádnou váhu. V této studii proto nahlédneme na jednotlivá místa, kde na Mílét'any reaguje. Budeme se však věnovat pouze pasážím, kde jsou uvedeni explicitně - jménem, přestože se k nim bezesporu vztahují i jiná místa. Důraz přitom budeme klást zejména na typickou Aristotelovu stránku výkladu Mílét'anů, kterou je otázka po „počátku“, „principu“ (ἀρχή). Zároveň však poukážeme na skutečné jednotící společné prvky typické pro íónské zkoumání a archaickou filosofii vůbec.

Tím, co bude nejvíce určující pro vytvoření obecného obrazu o archaické filosofii a zvláště Mílét'anech, je zmíněná otázka po „počátku“, „principu“ (ἀρχή). Je známou skutečností, že sama přitom byla položena právě až Aristotelem a že vychází z jeho pojetí příčin. Když

Aristotelés v I. knize spisu *Metafyzika* vyjmenuje jednotlivé příčiny, vrací se ke svým předchůdcům, aby ukázal, že jeho koncepce je vyvrcholením dosavadního myšlení. Domnívá se, že i jeho předchůdci měli užívat „počátky a příčiny“, přičemž většina rozlišila pouze „počátky v podobě látky“:

„Většina těch, kdo se první zabývali filosofií, se domnívala, že počátky věcí jsou jen v podobě látky. Neboť to, z čeho všechny věci jsou a z čeho nejprve vznikají i do čeho nakonec zanikají - přičemž podstata trvá a mění se jen ve svých stavech - to nazývají prvkem a počátkem jsoucen. Proto se domnívají, že nic nevzniká, ani nehyne, jelikož se vždy uchovává takováto přirozenost.“ⁱ

Aristotelés u většiny předsókratiků nalézá především jedinou z jeho čtyř příčin – ve smyslu látky. Existuje pouze jedna podstata - přirozenost, ze které všechno vzniká a opět do ní zaniká. Vznikání a zanikání jsou v důsledku pouze změny v kategorii podstaty, která má látkový charakter, přičemž zůstává v řádu svých proměn neměnná. Jak poznamenává G. S. Kirk, „počátek“ je tak vyložen jako „původní konstitutivní látka věcí, která přetrvává jako jakýsi podklad a do níž věci zaniknou.“ Obecným

ⁱ Aristotelés, *Met.* I,3,983b3-11. Není-li uvedeno jinak, překlady antických autorů pořídil na základě starších překladů V. Hladký a kol.

uplatněním této „strnulé metody“ na předsókratiky ovšem došlo k výraznému posunu mezi původními významy a následným porozuměním.ⁱ Navíc se zdá, že celý koncept už vychází z eleatských úvah o nemožnosti vzniku a zániku. Proč by se Parmenidés jinak potýkal s běžně postulovaným vznikem a zánikem?ⁱⁱ

Otázka po „počátku“ byla jistě pro myslitele archaické doby zásadní již v rámci kosmogonických výkladů. Podobně můžeme tušit, že se za Aristotelovým výkladem ve skutečnosti skrývá původní artikulace dění v přírodě, která se svými proměnami nevychřpává, a kdy se stále „osvěžuje“ a zachovává novými generacemi. Aristotelův pohled však dále „naformátoval“ celou tradici. V obvyklém povědomí jsou předsókratici obecně vyloženi tak, že tzv. „hledali pralátky“, přičemž se jedni od druhých liší zejména v tom, kterou „látku“ pokládali za „počátek“. Z učebnic dějin filosofie přitom uvedený Aristotelův náhled díky svému vlivu a dlouhému působení hned nezmizí.ⁱⁱⁱ Ačkoli již u Hérakleita z Efesu, jehož text je zachován i mimo peripatetickou školu, lze nabídnout alternativu k látkovému výkladu, jiné je to právě u Mílétanů, jejichž textová evidence vychází primárně právě z Aristotela a jeho žáka Theofrasta.

ⁱ Srov. KRS, 2004, s. 117-118.

ⁱⁱ Srov. Graham, D. W., 2006, s. 65; Cherniss, H. F., 1971, s. 368.

ⁱⁱⁱ Srov. Graham, D. W., 2006, s. 50.

Thalés

Aristotelés v pokračování výše uvedeného textu I. knihy *Metafyziky* doslova uvádí, že to byl Thalés z Mílétu, od něhož se začala odvíjet filosofie. Tím jej *de facto* staví na první místo v případných dějinách filosofie:

„Musí totiž být nějaká přirozenost, ať už jedna nebo vícero, ze kterých vše jiné vzniká, jí udržováno. Počet a podobu takového počátku neuvádějí ovšem všichni stejně. Thalés, původce takovéto filosofie, říká, že je to voda (proto také hlásal, že Země leží na vodě). Tuto domněnku možná vyvodil z pozorování, že se všechno vyživuje z vlhka a i samo teplo z vlhka vzniká a žije z něho (to, z čeho všechno vzniká, je počátkem všeho). Tuto domněnku přijal také proto, že semena všech věcí mají vlhkou přirozenost a že voda je počátkem přirozenosti vlhkých věcí. Někteří, ti nejstarší (...), kteří první vyprávěli o bozích, mínili o přirozenosti, že je takto založena. Ókeana a Téthydu učinili otcem vznikání a přísahou bohů vodu, nazvanou u jejich básníků Styx. Nejctěnější je totiž [u nich] to nejstarší, nejctěnější je však přísaha. Nedá se zjistit, zda tento výklad přírody je původní a starobylý, ale o Tháletovi se opravdu říká (λέγεται), že se v tomto smyslu vyjádřil o první příčině

(Hippóna by totiž nikdo nezařadil mezi tyto muže vzhledem k jeho skromnému myšlení).“ⁱ

Sám Aristotelés však evidentně neměl k dispozici žádný konkrétní Thalétův text, o který by mohl opřít svá tvrzení, když v závěru užitím neosobního λέγεται nezastírá svou závislost na jiných autorech.ⁱⁱ

Akcent na vodu jako počátek života, výchozí přirozenost, na níž se vše ostatní dále zakládá, je veden až do nejstarších dob. První zřetelnou postavou je přitom zmíněn právě až Thalés, který jakoby představoval finální postavu daného pochopení světa. Aristotelés jasně říká, že není možné jednoznačně určit tradici, pro níž byli původci vzniku Ókeanos, Téthys (Homér, *Il.* XIV,201) a voda, nazývaná básníky Styx (Homér, *Il.* XV,37). Hippóna, kterého následně uvede, přitom odmítne z důvodu jeho nevýrazného myšlení k uvedené tradici započítat. Navíc tento lékař z jihu Itálie pochází až z raně klasické doby.

Zdá se, že uvedené konkrétní důvody pochopení vody jako „počátku“ dovozuje až sám Aristotelés. K Thalétovi se přesto může vztahovat zejména motiv Země spočívající na vodě, který Aristotelés uvádí při jiné příležitosti znovu, přičemž se s ním sám kriticky vypořádá (*De caelo*

ⁱ Aristotelés, *Met.* I,3,983b17 = DK 11 A 12.

ⁱⁱ Srov. Guthrie, W. K. C., 1985, s. 45.

II,13,294a28). Objevuje se navíc i v závěru Simplikiova referátu pojednávajícího Thalétův princip, který současně obsahuje Theofrastovy paralely uvedených důvodů pro volbu vody za princip:

„Ty, kteří tvrdí, že počátek je jeden a pohyblivý, označuje [Aristotelés] jako fyziky ve vlastním slova smyslu. Jedni tvrdí, že počátek je vymezený, jako třeba Thalés Examyův z Míléty a Hippón, který se, jak se zdá, stal ateistou. Tvrdili, že počátek je voda, k čemuž je přivedly jevy, které vnímali. Teplé se totiž živí vlhkým, mrtvé věci vysychají a semena všeho jsou vlhká a veškerá potrava je šťavnatá. Z čeho pak každá věc je, tím se také přirozeně živí. Voda je počátkem vlhké přirozenosti a drží všechno [všechny věci] pohromadě. Proto usoudili, že počátkem všech věcí je voda a tvrdili, že Země leží na vodě.“ⁱ

V textu opět potkáváme zmínku o výživě teplého vlhkým a vlhkosti semen. Nejspíše se přitom jedná především o narážku na semena živočichů. V podobném smyslu bychom pak mohli pochopit Aristotelovo uvedení pramene Styx, který Ferekýdés vyloží jako „proud spermatu“.ⁱⁱ

ⁱ Simplikios, *In Arist. Phys.* 23,21 = DK 11 A 13.

ⁱⁱ Srov. Kratochvíl, Z., 2010, s. 205.

„... Núménios a ti, kdo vykládají myšlenky Pýthagorovy o tom, co je u Platóna řeka Amelétos [*Resp.* X,621a], u Hésioda a orfiků Styx, u Ferekýda proud spermatu.“ⁱ

Můžeme si přitom všimnout nápadné podobnosti mezi oběma zprávami, které téměř opakují některé důvody přijetí vody za princip. Současně dávají významný akcent na konkrétní pozorování. Ukazují tak nejen způsob výkladu předchůdců, ale zároveň i typické znaky iónského zkoumání přírody.

Anaximenés

Vrátíme-li se k textu *Metafyziky*, lze říci, že po uvedení Thaléta bychom čekali, že bude zmíněn Anaximandros a představen jeho údajný princip. Anaximandros však vůbec není v I. knize *Metafyziky* uveden. V rychlém sledu naopak následují jména a „nauky“ různých myslitelů: Anaximenés a Diogenés z Apollónie měli za princip pokládat vzduch, Hippasos z Metapontu a Hérakleitos z Efesu zase oheň, Empedoklés všechny čtyři prvky a Anaxagorás z Klazomen měl uznávat neomezené množství principů.

ⁱ Ferekýdés, *DK* 7 B 7.

Pokud nás zajímají pouze Míléťané, krátký text vážící se k Anaximenovi, který následuje bezprostředně po referenci o starých naukách uznávajících za princip vodu, tvrdí:

„Anaximenés a Diogenés [z Apollónie] pokládají vzduch za dřívější než vodu a považují jej za hlavní princip jednoduchých těles [živlů].“ⁱ

Je pozoruhodné, že uvedený text je vším, co lze u Aristotela explicitně nalézt v ohledu Anaximenova principu. Pro lepší ilustraci si tak opět můžeme vypomoci Simplikiem:

„Anaximenés z Mílétu, syn Eurystratův, byl druhem Anaximandrovým. I on tvrdí, že základní přirozenost je jedna a bezmezná, stejně jako Anaximandros. Ne však neurčitá, jako u Anaximandra, ale určitá, neboť tvrdí, že je jí vzduch. Vzduch se pak liší řidkostí nebo hustotou podle podstat [prvků a dalších věcí]. Když vzduch řídne, vzniká oheň, když houstne, vzniká vítr, dále pak oblak. Když ještě více zhoustne, vzniká voda, pak země, potom kámen, a vše ostatní z těchto věcí. I on předpokládá věčný pohyb, kterým se rovněž děje přeměna.“ⁱⁱ

ⁱ Aristotelés, *Met.* I,3,984a5 = DK 13 A 4.

ⁱⁱ Simplikios, *In Arist. Phys.* 24,26 = DK 13 A 5.

Jak uvidíme dále, další Aristotelovy zprávy o Anaximenovi se týkají kosmologických témat nebo zeměřesení. Zatím můžeme konstatovat, že díky provedenému odlišení mezi principy obou Mílét'anů nám Simplikiov text zpětně pomáhá porozumět Anaximandrovu principu. Simplikios rovněž zachovává popisy principů Mílét'anů v obvyklé chronologii Thalés – Anaximandros – Anaximenés, kterou vzhledem k Aristotelovi v této studii porušujeme.

Anaximandros

Jak jsme uvedli v krátkém intermezzu, o Anaximandrově principu nezískáváme z Aristotelova textu žádné zprávy. Přestože se obvykle s Anaximandrem jako ἀρχή pojí τὸ ἄπειρον, „bezmezno“, je zjevné, že ve skutečnosti k tomu daná pasáž nenabízí oporu. Důvodům Anaximandrový „absence“ v I. knize *Metafyziky* jsme věnovali širší pozornost na jiném místě.¹ Celá další tradice, která referuje o Anaximandrově principu, je však v otázce jeho principu téměř jednotná. Již Theofrastos, kterého zprostředkovává

¹ Srov. Kočandrlé, R., *Proč Aristotelés neuvádí Anaximandra z Miletu v I. knize Metafyziky?* Zasláno do *Acta FF ZČU*.

Simplikios ve svém komentáři Aristotelovy *Fyziky*, je v ohledu ἀρχή explicitní, když Anaximandrov princip představuje:

„Mezi ty, kteří mluvili o [počátku] jakožto o jednu, jako o pohyblivém a bezmezném, patří Anaximandros z Miletu, syn Praxiadův, žák a nástupce Thalétův. Za počátek a prvek toho, co je, prohlásil bezmezno. Jako první dal počátku toto jméno. Říká, že počátkem není ani voda, ani žádný z takzvaných prvků, nýbrž jakási jiná přirozenost, která je bezmezná, z níž vznikají všechna nebesa a světy v nich. Z těch pak je jsoucím věcem vznik, do toho nastává i zánik, podle nutnosti; navzájem si totiž platí trest a pokutu za [své] bezprávi, podle řádu času. Takto to říká slovy dosti básnickými. Je zřejmé, že když pozoroval vzájemnou proměnu čtyř prvků, neuznal za podklad jeden z nich, ale něco jiného mimo ně. Podle něj vznik není působen proměnou prvku, ale oddělováním protikladů skrze věčný pohyb. Proto jej Aristotelés zařadil k těm kolem Anaxagory.“ⁱ

V jednom z možných čtení třetí z úvodních vět měl být Anaximandros dokonce prvním, kdo nazval „počátek“ bezmeznem. Z Theofrastova popisu principů Miletanů

ⁱ Simplikios, *In Arist. Phys.* 24,13 = DK 12 A 9.

zachovaného u Simplikia je v každém případě zjevný vlastní Aristotelův způsob kategorizace, který lze dobře dokladovat již následující pasáží z *Fyziky*, v níž principy rozlišuje:

„Princip je nutně buď jeden, nebo jich jest více. Je-li jeden, je buď bez pohnutí, jak tvrdí Parmenidés a Melissos, nebo se pohybuje, jak říkají fyzikové; jedni z nich za první princip prohlašují vzduch, druzí vodu. Pakliže je principů více, jsou buď v počtu omezeném, nebo neomezeném. A jestliže v počtu omezeném, ale jest jich více než jeden, jsou buď dva nebo tři nebo čtyři anebo nějaký jiný počet, a jestliže v počtu neomezeném, je to buď tak, jak praví Démokritos, že jsou jednoho rodu a různí se pouze svou podobou a tvarem, anebo i tak, že jsou v poměru protiv.“ⁱ

Aristotelův výklad principů je tak v popisu u Simplikia zřetelně přítomný. Ten se přitom odvíjí od Thaléta: „Ty, kteří tvrdí, že počátek je jeden a pohyblivý, označuje [Aristotelés] jako fyziky ve vlastním slova smyslu. Jedni tvrdí, že počátek je vymezený, jako třeba Thalés Examyův z Míléty...“ⁱⁱ Anaximandrův princip měl být podobně jeden

ⁱ Aristotelés, *Phys.* I,2,184b15-21. Překl. A. Kříž.

ⁱⁱ Simplikios, *In Arist. Phys.* 23,21 = DK 11 A 13.

a pohyblivý, nově ovšem bezmezný. Anaximenův princip pak podobně bezmezný, nikoli však neurčitý, nýbrž určitý.

Ačkoli Aristotelés na inkriminovaném místě I. knihy *Metafyziky* Anaximandra nezmíní, oproti ostatním Mílétanům jej však co do otázky principu uvádí hned na třech dalších místech. Pokud bychom zůstali u *Metafyziky*, je to 2. kapitola XII. knihy, kde je jmenovitě zmíněn. Aristotelés zde ukazuje, že to, co vzniká, vzniká ze jsoucího, které je v možnosti. O tom, co je v možnosti následně uvádí:

„A toto [to v možnosti] je ono Anaxagorovo jedno – neboť to je lepší výraz než jeho „všechno pospolu“ i než Empedokleova a Anaximandrova směs.“ⁱ

Aristotelés sice zjevně přizná opravu „nauk“ svých předchůdců, když „jednem“ nahradí původní „všechno pospolu“, přesto se domnívá, že anticipovali jeho koncepci první látky, která je jako podklad změny pouze v možnosti. Aristotelés, který vysvětluje vznikání na základě látky, která je podkladem, a dvou protikladů - tvaru a zbavenosti, následně ve *Fyzice* zevšeobecňuje, že všichni „badatelé o přírodě“ pokládali protiklady za principy (*Phys.* I,5,188a26). Jejich myšlení ještě dříve přiblíží slovy:

ⁱ Aristotelés, *Met.* XII,2,1069b20-23 = DK 59 A 61.

„Jak však tvrdí badatelé o přírodě, jsou dva způsoby [výkladu]. Jedni se totiž domnívají, že [živlové] těleso, které je základem, je jedno, ať už některé ze tří [živlových těles], nebo jiné, které je hustší než oheň a jemnější než vzduch. Ostatní věci se podle nich rodí zhušťováním a zředováním, čímž vznikají mnohé věci. Toto jsou protiklady, obecně vzato nadbytek a nedostatek, stejně jako když Platón mluví o velkém a malém, až na to, že podle Platóna těmi protiklady je látka a tvar, ale tvar je jedním, zatímco podle badatelů o přírodě je látka to jedno v základu a protiklady jsou rozdíly a formy. Další tvrdí, že protiklady se vydělují z jedna, v němž jsou, jak tvrdí Anaximandros a ti, kdo říkají, že je jedno a mnohé, jako Empedoklés a Anaxagorás. I podle nich se totiž všechno ostatní vyděluje ze směsi.“ⁱ

V první skupině můžeme očekávat Thaléta a Anaximena, kteří měli za „podklad“ pokládat jeden z prvků, přičemž všechny „ostatní věci“ z něho vznikaly zhušťováním a zředováním. Anaximandros je ovšem uveden jménem ve druhé skupině, která měla popisovat vznik na principu vydělování protikladů z původního jedna. Opět se tak ocitá v blízkosti Empedoklea a Anaxagory.

ⁱ Aristotelés, *Phys.* I,4,187a12-23 = DK 12 A 9 a DK 12 A 16.

V každém případě, jeho údajný princip je pokaždé uveden pouze jako „jedno“ nebo „směs“.

Jedinou pasáží, v níž je Anaximandros explicitně zmíněn jménem a v níž je zároveň uvedeno i τὸ ἄπειρον, je 4. kapitola III. knihy *Fyziky*. Anaxagorás s Empedokleem jsou v ní přitom z důvodu stanovení dodatečných příčin vyloučeni z okruhu myslitelů, který je reprezentován právě Anaximandrem:

„Neboť všechno buď je počátkem, nebo je z nějakého počátku. Není však žádný počátek bezmezna, neboť by pak [počátek] byl jeho mezí. Dále je [bezmezno] jak nezrozené, tak nezanikající, pokud je jakýmsi počátkem. Protože to, co vzniká, nutně postihne konec, a každý zánik má svůj konec. Proto jak říkáme, tento [počátek] nemá počátek, ale zdá se, že on sám je počátkem jiných věcí, že všechny věci objímá a řídí; jak říkají ti, kdo vedle bezmezna nepředpokládají jiné příčiny, například mysl nebo lásku. A bezmezno je božstvím (*to theion*), neboť je nesmrtelné a nehynoucí, jak praví Anaximandros a většina badatelů o přírodě.“ⁱ

Jak jsme uvedli, uvedená pasáž je jediným místem, kde Aristotelés uvádí τὸ ἄπειρον v přímé spojitosti s Anaximandrem. Oproti běžnému pohledu, který zde

ⁱ Aristotelés, *Phys.* III,4,203b6-15 = DK 12 A 15 = DK 12 B 3.

shledává jasné potvrzení Anaximandrova principu, však lze vznést několik námitek.

V prvé řadě je zjevné, že se jedná pouze o generalizaci tématu bezmezna, kterému Aristotelés věnuje ve *Fyzice* značný prostor. Zkoumání bezmezna totiž podle něho patří do vědy o přírodě, neboť se týká velikostí nebo pohybu a času, které jsou buď bezmezné, nebo omezené.ⁱ V dalším textu navíc uvede, že badatelé o přírodě pokládali τὸ ἄπειρον za princip.ⁱⁱ Celý text je tak spíše zevšeobecněním. Přestože je v něm Anaximandros zmíněn jménem, je uveden v přímé souvislosti s „většinou badatelů o přírodě“, tedy téměř jako reprezentant celé skupiny.ⁱⁱⁱ

Jako nejdůležitější se však může zdát, že se k Anaximandrovi (a většině badatelů o přírodě) přímo vztahuje až samotný závěr s uvedením božství bezmezna než samotné určení bezmezna jako principu, jakkoli jde právě o určení v tomto smyslu. H. Diels tak nejspíše správně označil slova „nesmrtelné a nehynoucí“ - božský atribut bezmezna - za ozvěnu původních Anaximandrových slov, zlomek *DK* 12 B 3. Skutečně se zdá, že právě akcent na božství a nikoli problém počátku, by měl být tím, co Aristotelés u Anaximandra zmiňuje.

ⁱ Aristotelés, *Phys.* III,4,202b30-203a1.

ⁱⁱ Aristotelés, *Phys.* III,4,203b3.

ⁱⁱⁱ Srov. Hobza, P., jr., 2004, s. 917-918.

Spojit proto τὸ ἄπειρον výlučně pouze s Anaximandrem jako jeho principem se z tohoto důvodu může jevit mimořádně sporné. Pokud bychom však hledali myslitele, kteří τὸ ἄπειρον pokládali za ἀρχή, jednalo by se v první řadě, na základě nám dostupné textové evidence, právě o Anaximandra. Není však jisté, zda skutečně výhradně o něho. Jak se domnívá J. Barnes, je možné, že celá pasáž je spíše Aristotelovou směsicí různých předsókratovských nauk, přičemž lze Anaximandroví připsat právě pouze samotný závěr.ⁱ Aristotelova generalizace by tak spíše znamenala, že „badatelé o přírodě“ měli chápat své počátky jako „bezmezné“.

V každém případě jsme viděli, že Aristotelés se o Anaximandrovu principu vyjadřuje spíše jako o „jednu“ nebo „směsí“, přičemž udává jeho souvislost s „naukami“ Anaxagory a Empedoklea. Jedná se pochopitelně pouze o dvě místa ze tří, která se explicitně vztahují k popisu Anaximandrova principu. Pokud bychom ale neměli k dispozici celou další tradici, která vychází zejména z Theofrasta, a měli k dispozici jen Aristotelova díla, je nepravděpodobné, že by právě bezmezno bylo tak běžně uváděno jako Mílétanův princip!

Zabýváme-li se Aristotelovým explicitním uváděním principů Mílétanů, můžeme nahlédnout rovněž do pseudo-

ⁱ Srov. Barnes, J., 1982, s. 35-36.

aristotelského spisu *De Melisso, Xenophane, Gorgia*. V části, která se vztahuje k Melissovi, není Anaximandros tentokrát uváděn ve spojitosti s Anaxagorou či Empedokleem, ale konečně jedním z Mílét'anů - Anaximenem. Jedná se o jediné místo, kde jsou oba Mílét'ané uváděni dohromady:

„Nadto není nic, co by bránilo tomu, aby veškerenstvo bylo ve svém tvaru jakousi jednou podstatou, jak říkají jednak Anaximandros, jednak Anaximenés, z nichž první tvrdí, že veškerenstvo je voda, zatímco druhý, Anaximenés, že je to vzduch; i všichni ostatní, kteří usoudili, že veškerenstvo je v takovémto smyslu jedno. A toto pak [různými] podobami, množstvím i malostí a tím, že se stává řidším a hustším, vytváří mnohé a [počtem] nekonečné věci, které jsou a které se dějí, a činí z nich celek.“ⁱ

Anaximandrovi je však v textu přisouzena jako podstata voda a zdá se tak, že je uveden omylem místo Thaléta. Oprava daného místa v edici Diels-Kranz - nahrazení Thaléta za Anaximandra - je proto nejspíše adekvátní. Navíc se text zmiňuje o zhušťování a zředování. Ve výše uvedené pasáži z *Fyziky* (*Phys.* I,4,187a12-23) jsme přitom viděli, že jsou jako principy vzniku uvedeny u první ze

ⁱ Pseudo-Aristotelés, *MXG* II,975b21-25.

skupin badatelů o přírodě, kterou Aristotelés staví proti koncepci vydělování protikladů z jedna, a tedy právě proti Anaximandroví. Sama povaha textu je navíc velmi problematická. Jeho autor není znám a i datace spisu je nejistá, neboť například H. Diels jej umístil až do 1. století po Kr.ⁱ

Viděli jsme, že oproti obvyklým pohledům můžeme konstatovat, že místa Aristotelových spisů, na nichž je Anaximandros explicitně uváděn jménem, jej s τὸ ἄπειρον vlastně přímo nespojují a Anaximandrův princip je naopak opakovaně konceptuálně uváděn jako „jedno“ nebo „směs“. Byl to možná až Theofrastos, který Mílét’ana s τὸ ἄπειρον svázal, snad v důsledku své kategorizace předchůdců.ⁱⁱ A jak jsme na jiném místě poukázali, Theofrastos přitom mohl být veden původním adjektivním tvarem (ἄπειρος).ⁱⁱⁱ

Zároveň jsme mohli vidět, že Anaximandros není nikdy uváděn ve společnosti ostatních dvou Mílét’anů, ačkoli právě oni mohou patřit do „většiny badatelů o přírodě“ z Aristotelovy *Fyziky*. Ve skutečnosti je dvakrát výslovně zmíněn spolu s Anaxagorou a Empedokleem. I v dovětku v referátu DK 12 A 9 Simplikios přímo upozorňuje na to, že jej Aristotelés „zařadil k těm kolem Anaxagory“. Zmíněnou

ⁱ Srov. Boháček, K., 2004, s. 20-21.

ⁱⁱ Srov. Hobza, P., jr., 2004, s. 916-919.

ⁱⁱⁱ Srov. Kočandrlé, R., 2010, s. 192, 240.

podobnost mezi myšlením obou mužů artikulovanou Theofrastem zmiňuje Simplikios ještě na dalším místě:

„A Theofrastos říká, že Anaxagorovo učení se v tomto podobá Anaximandrovu. Anaxagorás totiž tvrdí, že při vydělování z bezmezna se sourodé věci pohybují k sobě a že to, co bylo v [původním] celku zlatem, stává se zlatem, a co bylo zemí, stává se zemí. A stejně je tomu i s každou jinou věcí: nevznikají, nýbrž trvaly již předtím v [původním celku]. Za příčinu pohybu a vzniku považoval Anaxagorás mysl; a to, co se jejím působením vydělilo, zrodilo světy a přirozenost ostatních [věcí]. „A při takovémto pojetí by se zdálo“, říká [Theofrastos], „že Anaxagorás považuje látkové počátky [počtem?] za bezmezné, a že je jedna příčina pohybu a vzniku, totiž mysl. Jestliže by se však někdo domníval, že směs všech [věcí] je jednou přirozeností, neurčitou jak tvarem, tak velikostí, vyplývá z toho, že tvrdí, že jsou dva počátky: přirozenost bezmezna a mysl. Tak se ukazuje, že předpokládá tělesné prvky podobným způsobem jako Anaximandros.“¹

Celý text přitom téměř doslovně zopakuje na jiném místě svého komentáře Aristotelovy *Fyziky* (*In Arist. Phys.* 154,14-23 = *DK* 12 A 9a). Podle Theofrasta lze Anaxagoru

¹ Simplikios, *In Arist. Phys.* 27,11-23 = část *DK* 59 A 41.

vykládat dvěma různými způsoby. V prvním případě by uznával bezmezný počet principů a jednu pohybovou příčinu. Zde by všechny věci již existovaly v původní směsi, která by tak byla směsí nezměrného množství prvků. Pokud bychom však ve druhém případě pokládali směs všeho za jedno, bude princip jedinou přirozeností, která je neurčitá tvarem a velikostí, a ve své podstatě tak půjde pouze o dva principy. Je přitom ale zřejmé, že druhá varianta je pouze odvozená z první. Není ovšem jasné, zda podobnost mezi oběma mysliteli spočívá právě v uvedené možnosti číst výklady dvěma způsoby, nebo jde právě o druhou možnost, kdy je princip jeden a neurčitý – tedy přesně takový, jak je Theofrastem popisován u Anaximandra. Vzhledem k začátku druhého z míst Simplikiova komentáře: „Theofrastos dává dohromady Anaxagoru a Anaximandra a vykládá to, co říká Anaxagorás, způsobem, že je to možné [pochopit] tak, že podklad je jedna přirozenost. ...“ⁱ se zdá, že se jedná právě o o druhou z možností, které měl Theofrastos na mysli.ⁱⁱ

Zároveň jsme v dovětku Simplikiova referátu *DK 12 A 9* mohli vidět další z důvodů, proč byl Anaximandros peripatetiky řazen po bok s Anaxagorou: „Podle něj vznik není působen proměnou prvku, ale oddělováním protikladů

ⁱ Simplikios, *In Arist. Phys.* 154,14-23 = *DK 12 A 9a*.

ⁱⁱ Srov. Gottschalk, H., 1965, s. 43; McDiarmid, J., 1953, s. 100.

skrze věčný pohyb. Proto jej Aristotelés zařadil k těm kolem Anaxagory.ⁱ Byl to odlišný způsob vzniku, který měl Anaximandros – právě oproti ostatním Mílét'anům – postulovat, neboť u nich se Aristotelés domníval, že vysvětlují vznik v souvislosti s proměnou prvku. Anaximandros měl naproti tomu vysvětlovat vznik „oddělováním protikladů“.

„Mílétská škola“

Na tomto místě může přicházet ke slovu důležitý moment pro pochopení mílétského způsobu myšlení. Přestože víme, že právě zprávy, které se týkají vzniku, jsou poplatné Aristotelovým výkladům, nemůžeme zde přeci jen vidět rozdíl mezi Mílét'any? Sice víme, že Aristotelés čte staré texty vlastní optikou a jeho zprávy přiblíží pouze jeho vlastní náhled, ale přeci jen – pokud zde ukazuje diferenci, existovala taková i ve skutečnosti? Jakkoli odlišná od té artikulované Aristotelem?

Aristotelés vlastně nikde neuvádí Mílét'any pospolu. Dokonce na jednom z mála míst, kde uvede Anaximandra jménem, tak činí právě v opozici nejspíše právě k druhým dvěma Mílét'anům ve výkladu vzniku (*Phys.* I,4,187a12-23

ⁱ Simplicios, *In Arist. Phys.* 24,13 = DK 12 A 9.

= DK 12 A 9 a DK 12 A 16). Navíc jeden z možných důvodů, proč není Anaximandros jmenován v I. knize *Metafyziky*, může být ten, že pokud jej Aristotelés kladl vedle Anaxagory, nejspíše by ho pak zmínil právě spolu s ním – vzhledem ke stručnosti popisu tak však neučinil. Zakládají-li se naše závěry na opodstatněných důvodech, měli bychom si uvědomit, že když Aristotelés a Theofrastos, bez ohledu na jejich vlastní koncepty, uvádějí odlišné způsoby vzniku u Anaximandra a ostatních dvou Mílétanů, padá obvyklá představa o úzké myšlenkové návaznosti Mílétanů, kdy v obecném povědomí Anaximenés pouze nahradí neurčitý Anaximandrov prvek svým určitým vzduchem.

Přestože dnes víme, že Aristotelés „pokřiví“ nám dostupný obraz mílétského myšlení, zdá se, že právě v uvedených souvislostech způsobu vzniku - který je pro něho kardinální - zachovává zásadní poznatek. Jak dovozuje i J. B. McDiarmid,ⁱ jakkoli se mohla Anaximandrova koncepce lišit od koncepcí Anaxagory či Empedoklea, je na peripatetické inklinaci spojovat Mílétana s těmito mysliteli zřejmé, že jim byla patrně bližší než koncepcím monistů (i když je možné koncepci směsi vykládat podle Aristotela obojím způsobem). Ačkoli byla mnohokrát ukázána peripatetická dezinterpretace mílétského myšlení, mohli

ⁱ Srov. McDiarmid, J. B., 1953, s. 101.

bychom vzít danou skutečnost vážně, neboť starší textové alternativy nemáme k dispozici. Opět se přirozeně může jednat o peripatetické anachronické čtení. Přesto můžeme zvážit, nakolik Aristotelés a následně Theofrastos právě zde mimo jiné upozornili na důležitou skutečnost zásadního rozdílu mezi Mílét'any.

V jiné souvislosti jsme upozornili na možný posun od původního Anaximandrova akcentu na protiklady a následného Anaximenova zdůraznění vzduchu jako základu vznikání, které zachovává Plútarchos:

„Nebo jak se domníval starý Anaximenés, nemějme chladné a teplé za součást podstaty, ale za společné stavy látky, které nastávají při jejích proměnách. Říká totiž, že ta část z ní, která se kondenzuje [kontrahuje] a zhušťuje, je chladná, zatímco ta část, která je řidká a rozvolněná – tak nějak to nazval i tímto slovem – je teplá.“ⁱ

Protiklady jsou jasně odkázány na vedlejší kolej, neboť se jedná pouze o důsledky proměny substance (vzduchu), která se v peripatetickém vidění světa stává podkladem, z něhož vše vzniká a opět zaniká. Protiklady jsou tak až odvozené, závislé na jejích proměnách. Ačkoli je jasné patrné, že se celá myšlenka odehrává v rámci Aristotelovy

ⁱ Plútarchos, *De prim. frig.* 7,947f = DK 13 B 1.

koncepce, přesto zde může být mezi řádky viděn posun v pojetí vzniku, od protikladů k jednomu principu. Jakoby Plútarchos mlhavě zachoval možnou Anaximenovu „reakci“ na Anaximandra a zároveň posun v pojetí vzniku u obou Mílét’anů.ⁱ

Pochopitelně, i Anaximenés je spojován s Anaxagorou. A častěji než Anaximandros. Simplikios dokonce na začátku svého referátu k Anaxagorovi (z něhož jsme výše uváděli jen pasáže týkající se Anaximandra) zaznamenává, že Anaxagorás měl sdílet Anaximenovu filosofii.ⁱⁱ Anaxagorás je současně mnohými autory pokládán za Anaximenova žáka, snad jako daň problematické návaznosti, poplatné pozdním schématům. Diogenés Laertios,ⁱⁱⁱ rýsující „dvě větve filosofie“, také klade Anaxagoru do „iónské větve“ hned za Anaximena a podobnou linii drží Klement Alexandrijský,^{iv} podle něhož Anaxagorás přenesl íonské myšlení na půdu Athén. V dochovaných textech se objevují i sporadické konkrétní styčné body „nauk“.^v

Je to však až Anaximenés, který měl podle Theofrasta držet charakteristický způsob vzniku ve smyslu zhušťování

ⁱ Srov. Kočandrle, R., 2010, s. 243-244.

ⁱⁱ Simplikios, *In Arist. Phys.* 27,2 = DK 59 A 41.

ⁱⁱⁱ *DL* I,13-14.

^{iv} Klement Alexandrijský, *Strom.* I,63 = DK 59 A 7.

^v Áetios, *Plac.* II,4,6 = DK 59 A 65; IV,3,2 = DK 59 A 93; Simplikios, *In Arist. De caelo* 520,28 = DK 59 A 88; Aristotelés, *De caelo* II,13,294b13 = DK 13 A 20.

a zřetřování daného prvku, zde vzduchu.ⁱ Jakkoli Anaximenés patrně vycházel z původního Anaximandrova principu změny v rámci povstalého světa, přišel s odlišným konceptem. Od akcentu na „bezmeznou přirozenost“, protiklady, jejich vnitřní spojitost a současně vzájemné proměny, poukázal na diferenciaci všeobklopujícího vzduchu, který je vše prostupující a oduševňující silou.

Přestože Aristotelés přetlumočí myšlenky Mílétanů svou vlastní optikou, přičemž nejspíše naprosto změnil původní významy, můžeme si z jeho popisů „principů“ přeci jen něco odnést. Lze předpokládat, že Aristotelés neakcentuje jednotlivé konkrétní principy v podobě prvků (které se přitom objevují v rámci „nauky“ až u Empedoklea a jako konkrétní výkladové schéma přírody právě u Aristotela) svévolně, i když je klade do vlastního konceptu, který se s někdejšími míjí. Ačkoli nemůžeme být konkrétní, lze se domnívat, že zmíněné prvky skutečně hrály ve výkladech Mílétanů svoji významnou roli, která Aristotela vedla k tomu, aby na ně upozornil. To představují již Aristotelovy pokusy zasadit Anaximandrov princip do vlastní koncepce, které jej jednou činí z jednoho hlediska „jednem“, z jiného „směsí“ nebo jsou zmíněny jeho božské atributy, aniž by přitom Aristotelés mohl konkrétně ukázat na některý z prvků. Poukazují tak zároveň k tomu, nakolik se s

ⁱ Simplicios, *In Arist. Phys.* 149,32 = DK 13 A 5.

archaickým myšlením míjejí. I tzv. „střední prvek“, s nímž je někdy Anaximandros dáván do souvislosti, může být spíše ukázkou peripatetického způsobu kategorizace předsókratiků.

Iónské zkoumání přírody

Aristotelés ovšem neuvádí Mílétany pouze v souvislosti se svým tématem „počátku“ a „principu“ ve smyslu látkové příčiny, ale zmiňuje jednotlivé představitele i v jiných souvislostech. Ty jsou téměř vždy velmi konkrétní, neboť se týkají především typických oblastí iónského zkoumání, přičemž nejvýrazněji vystupuje sféra kosmologie.

Thalés je uváděn dvakrát ve spise *O duši*, kde Aristotelés upozorňuje na roli duše jako vnitřního hybného principu, přičemž užívá typickou figuru spojenou s Mílétany – analogii s konkrétním příkladem, zde magnetitem:

„Zdá se, že i Thalés, podle toto, co se z jeho myšlenek připomíná, pokládal duši za cosi pohybuujícího, když říkal, že kámen [magnetovec] má duši, protože hýbe železem.“ⁱ

ⁱ Aristotelés, *De an.* I,2,405a19 = DK 11 A 22.

Diogenés Laertios v přímém odkazu právě na Aristotela zprávu doplňuje s tím, že kamenem měl být magnetit a navíc zmiňuje i elektron (jantar), podobně jako jedna ze sbírek scholií.ⁱ Živé bytosti dokáží pohybovat samy sebou, a a v tomto duchu je rádi odlišujeme od „neživé“ přírody. Thalés však ukazuje, že život má ve skutečnosti daleko širší projevy a působnost. Obecnější význam získá celá myšlenka ještě na jiném místě, přičemž má i další paralely:

„Někteří tvrdí, že duše je smíšena s vesmírem (s celkem světa); snad proto Thalés myslel, že vše je plné bohů.“ⁱⁱ

Athénský host v Platónových *Zákonech* přitom ještě před Aristotelem podobně říká:

„A všechny hvězdy a měsíc, roky a měsíce a všechna roční období - jaký jiný výklad o nich podáme nežli tentýž, že když se jedna duše nebo více duší ukázalo příčinou toho všeho, a ty jsou dobré veškerou dobrotí, budeme je pokládat za bohy, ať už řídí všechnen svět, sídlíce v tělech jako živoci, ať už jakýmkoli způsobem? Jest někdo, kdo by toto uznával, a přece snesl tvrzení, že není všechno plno bohů?“ⁱⁱⁱ

ⁱ DL I,24 = DK 11 A 1; *Schol. Plat. Rem publ.* 600a = DK 11 A 3.

ⁱⁱ Aristotelés, *De an.* I,5,411a7 = DK 11 A 22.

ⁱⁱⁱ Platón, *Leg.* X,899b. Překl. F. Novotný.

Thalés je tradicí rovněž často líčen jako mudrc a již Platón jej řadí mezi sedm mudrců.ⁱ Viděli jsme, že Aristotelés jej řadí na počátek filosofie, zatímco Diogenés Laertios jej vnímá spíše jako předchůdce „iónské větve“ filosofie.ⁱⁱ Aristotelés pak ukazuje povahu Thalétova myšlení, které v sobě nese jak znaky tradičního mudrctví, tak počátek íonského zkoumání. V *Etice Níkomachově* představuje někdejší rozdíl mezi moudrostí a rozumností právě na příkladu Thaléta a Anaxagory:

„Proto Anaxagoru, Thaléta a jim podobné nazývají sice moudrými, nikoli však rozumnými, když vidí, že neznají vlastní prospěch. Říkají o nich, že sice znají věci neobyčejné, podivuhodné, obtížné a daimonské; avšak neužitečné, protože nehledají věci dobré pro lidi.“ⁱⁱⁱ

Ukazuje přitom obecný náhled pokládající „zkoumání přírody“ za neužitečné a nepraktické pro potřeby všedního života. Zároveň však zkoumání zhodnocuje v *Politice*^{iv}, když v příběhu o předpovědi bohaté sklizně oliv předkládá i konkrétní užitek, které může přinést. Dodává, že může vést

ⁱ Platón, *Prot.* 342e-343a.

ⁱⁱ *DL* I,13.

ⁱⁱⁱ Aristotelés, *Eth. Nic.* VI,7,1141b3 = *DK* 59 A 30.

^{iv} Aristotelés, *Pol.* I,11,1259a6 = *DK* 11 A 10.

ke zbohatnutí, které však není jeho účelem. Příběh přitom s odkazem na Hieronyma ze Rhodu zmíní i Diogenés Laertios.ⁱ Aristotelés uvádí Thaléta v *Politice* ještě jednou v problematickém kontextu zákonodárců jako Onomakrita a „posluchačů“ Lykúrge a Zaleuka. Sám přitom upozorňuje, že se jedná o údaje, které nezohledňují časovou posloupnost.ⁱⁱ

K přírodovědným tématům se opět vyslovuje ve spise *O nebi*, kde přibližuje výše uvedené pojetí vysvětlení stability Země:

„Jiní tvrdí, že [Země] spočívá na vodě. Takový jsme totiž přijali nejstarší výklad, podle kterého prý Thalés Mílétský tvrdí, že [Země] setrvává, neboť plave jako dřevo, nebo něco jiného takového (neboť z těchto věcí ze své přirozenosti nic nesetrvává na vzduchu, ale na vodě), takže není stejné vysvětlení ohledně Země a vody, která nese Zemi. Voda totiž ze své přirozenosti nesetrvává nahoře, ale spočívá na něčem.“ⁱⁱⁱ

Aristotelés opět jasně ukazuje svoji závislost na jiných textech a současně zmíněné zdůvodnění stability Země v závěru kritizuje, neboť by bylo nutné vysvětlit i co

ⁱ DL I,26 = DK 11 A 1.

ⁱⁱ Aristotelés, *Pol.* 1274a28.

ⁱⁱⁱ Aristotelés, *De caelo* II,13,294a28 = DK 11 A 14.

podpírá samotnou vodu. Viděli jsme, že umístění Země na vodě uvádí ve spojitosti s Thalétem též v *Metafyzice*, kdy jej dává do souvislosti s vodou jako principem. Je možné, že se za celou představou skrývají blízkovýchodní kosmogonie nebo mytická role vody připomenutá právě v *Metafyzice*. Thalés ale nemusel věc konkrétně řešit, podobně jako ani později Xenofanés,ⁱ podle něhož spodní hranice Země sahá do bezmezna.ⁱⁱ

Ve stejném spise Aristotelés zmíní naposledy rovněž Anaximandra. Činí tak v závěru k pojednávaným koncepcím o stabilitě Země, přičemž jej ukazuje jako představitele myšlenky nehybného umístění Země ve středu univerza z důvodu její rovnováhy vůči okolí:

„Jsou však tací, kteří tvrdí, že Země setrvává v klidu díky rovnováze; jako ze starých myslitelů Anaximandros. Nic, co je usazeno ve středu a je stejně vzdálené od krajů se nemůže pohybovat spíše nahoru, dolů nebo do stran. Současně je nemožné, aby se to pohybovalo v protikladných směrech, takže nutně setrvává v klidu.“ⁱⁱⁱ

Zmíněný důvod přináší celou řadu obtíží. V první řadě by mohl principiálně platit pouze v případě Země jako

ⁱ Achillés, *Isag.* 4, p. 34,11 = DK 21 B 28.

ⁱⁱ Srov. Kratochvíl, Z., 2010, s. 199-200; KRS, 2004, s. 117-118.

ⁱⁱⁱ Aristotelés, *De caelo* II,13,295b10 = DK 12 A 26.

koule umístěné vprostřed sféry. Pokud je však správná představa Anaximandrova univerza jako soustředných kruhů nebeských těles kolem ploché Země tvaru válce ve středu, s kruhy stálíc nejbližší Zemi, není argument platný. Přesto se domníváme, že je třeba vzít Aristotela vážně. Jak jsme jinde uvedli, daný argument může být reminiscencí možné Anaximandrovky mapy univerza a odpovídat právě náčrtu univerza z půdorysu. Navíc je možné, že svoji roli hrálo i dodatečné fyzikální vysvětlení, neboť lze předpokládat, že Země spočívá na vzduchu, který vyplňoval již za raných fází vzniku světa planoucí sféru. V úvahu lze ovšem jistě vzít i to, že samotný tvar Země byl zanedbán a jednalo se pouze o koncepci v rámci umístění tělesa do soustředných prstenců hvězd (vytvářejících dohromady sféru).ⁱ

Ve stejné souvislosti uvede Aristotelés dříve i Anaximena:

„Anaximénés, Anaxagorás a Démokritos však tvrdí, že příčinou toho, že Země stojí, je její plochost. Nerazí si cestu vzduchem pod sebou, ale přikrývá jej jako poklice, což plochá tělesa zjevně dělají. Ta jsou totiž vůči větru nehybná díky protitlaku. Tvrdí, že takto to činí i Země svou plochostí

ⁱ Srov. Kočandrle, R., 2010, s. 270-280.

vůči vzduchu pod ní. Vzduch nemá dostatečné místo, aby se pohnul, zůstává dole a v klidu, jako voda v klepsydře.ⁱ

Umístění Země ve středu univerza již náhle nestačí na vysvětlení její stability. Jakoby se naopak vracel Thalétův motiv, který je ale zhodnocen v jiném živlovém kontextu. Plochosť Země je uvedena jako příčina její stability spolu s předpokladem nehybnosti vzduchu, který nemůže nikam uniknout. Zdá se však, že zpráva je částečně zmatená, neboť bychom spíše předpokládali, že vzduch, který je bezmezný, slouží jako opora právě díky tomuto svému aspektu. Možná je však právě vzduch výrazem hledané rovnováhy, neboť všechny jeho proměny zavržují ke vzniku všeho ostatního. V každém případě, všichni Mílétané tak Aristotelovi slouží za vzory různých způsobů výkladu nehybného postavení Země v univerzu. Jedná se tak o jediný aspekt, kdy je Aristotelés všechny postupně uvede.ⁱⁱ

Konečně se může zdát pozoruhodné, že Anaximenés je pouze jediným z Mílétanů, který je jmenovitě uveden ve spisu *Meteorologika*, vzhledem k tomu, jak zásadní je v iónské tradici zkoumání meteorologických jevů. Odhlédneme-li od zprávy o pohybu Slunce kolem Země, kdy je noc působena vysokou severní částí Země,ⁱⁱⁱ je zde

ⁱ Aristotelés, *De caelo* II,13,294b13 = DK 13 A 20.

ⁱⁱ Srov. Kratochvíl, Z., 2010, s. 284-285; KRS, 2004, s. 197-198.

ⁱⁱⁱ Aristotelés, *Meteor.* II,1,354a27 = DK 13 A 14.

Anaximenés explicitně uváděn až v souvislosti s výkladem zemětřesení:

„Anaximenés říká, že když je země promočena deštěm a vysušena, puká a pádem odlamovaných návrší se otřásá. Proto zemětřesení nastávají v dobách horka, nebo zase za velkých dešťů, neboť v dobách horka, jak bylo řečeno, vysušená země puká a [naopak] příliš vlhká země se rozpadá.“ⁱ

Aristotelés přitom tvrdí, že před ním samotným existovala pouze tři vysvětlení příčin zemětřesení:

„O zemětřesení a pohybech země je potom třeba říci: příčina, která souvisí s touto událostí je tohoto druhu: až dosud jsou tři výklady od tří autorů. Vyjadřovali se Anaxagorás z Klazomen a předtím Anaximenés z Míléty a později Démokritos z Abdér.“ⁱⁱ

Přesto se lze důvodně domnívat, že i Anaximandros nabídl své vlastní vysvětlení, jak zaznamenává Ammianus Marcellinus:

ⁱ Aristotelés, *Meteor.* II,7,365b6 = DK 13 A 21.

ⁱⁱ Aristotelés, *Meteor.* II,7,365a14 = DK 68 A 7.

„Anaximandros říká, že v zemi, která působením nesmírné suchosti tepla vysychá, nebo zase po vlhku z dešťů, se otevírají dosti velké štěrby, do nichž seshora proniká prudký a silný vzduch. Skrze tyto štěrby hýbe mocné vanutí zemí, která se otřásá ve svých základech. A z této příčiny dochází k zemětřesení v dobách vypařování, nebo působením nesmírného rozlití nebeských vod. A proto staří básníci a theologové nazvali Neptuna [Poseidóna], pána vlhké podstaty, Zemětřasem [*Ennosigaión, Sisichthón*].“^{ci}

Autenticitu zprávy může podporovat Cicero, který zachovává jednu ze zpráv, líčících údajný Anaximandrův pobyt ve Spartě, podle níž měl Mílétan předpovědět zemětřesení, které Spartu následně i postihlo:

„Fyzik Anaximandros upozornil Lakedaimónské, aby opustili město a spali ozbrojeni v krajině, protože hrozí zemětřesení. Bylo to tehdy, když bylo celé město zničeno a když se z hory Tárygetu odlomil vrcholek jako záď lodi.“ⁱⁱ

Oba výklady zemětřesení jsou založeny na podobných předpokladech vysušování nebo naopak silného zavlažení země a odlišují se zejména právě co do působení vzduchu-

ⁱ Ammianus Marcellinus, *Hist.* XVII,7,12 = DK 12 A 28.

ⁱⁱ Cicero, *De div.* I,50,112 = DK 12 A 5a.

vanutí. Vzhledem k roli vzduchu u Anaximandrový verze by se dokonce mohlo zdát, že by měla spíše odpovídat Anaximenovi. Již k Ciceronově zmínce se lze přesto domnívat, že Aristotelés Anaximandrův výklad skutečně přehlédl.

Závěr

Jak jsme uvedli na začátku studie, ačkoli jsou Aristotelova díla jistě protkána odkazy na Milét'any i na jiných místech, zaměřili jsme se výhradně na pasáže, v nichž se jména jednotlivých Milét'anů přímo objevují. Viděli jsme, že známý problém otázky po „počátku“ (ἀρχή), tradičně spojovaný s předsókratovskými mysliteli, můžeme spíše pokládat pouze za upozornění na významnou roli toho kterého prvku v myšlení uvedených myslitelů, aniž bychom však dostatečně znali původní smysl a kontext. Zjevné je to právě u Anaximandra, jehož „princip“ je Aristotelem různě zachycován až v rámci peripatetického pojetí, kdy jako τὸ ἄπειρον mohl být formulován následně až Theofrastem. Současně lze konstatovat, že Aristotelovy zmínky ve svém úhrnu v zásadě odpovídají celkovému dojmu z milétského myšlení, který získáváme na základě doxografie (byť sama vychází právě z peripatetiků). Vedle problému „počátku“ zde dominují především

kosmologická témata, ačkoli nejsou *de facto* zastoupena meteorologická pozorování, tolik typická pro iónské myšlení. Aristotelés tak ve svých dílech v základních rysech zachovává typický obraz iónského zkoumání, jak jej známe. Zkoumání, které spočívalo především v prolínajících se oblastech meteorologie, astronomie a geomet

Seznam zkratek citovaných děl

DK - Diels, H., Kranz, W., 2004/2005, *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch*, I-III, Zürich.

KRS - Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M., 2004, *Předsókratovští filosofové. Kritické dějiny s vybranými texty*, překl. F. Karfík, P. Koleč, T. Vítek, Praha.

Áetios

Plac. – Placita philosophorum

Achillés

Isag. – Isagoge in Arati Phaenomena

Ammianus Marcellinus

Hist. – Historiae

Aristotelés

De an. – De anima

Eth. Nic. – Ethica Nicomachea

Met. – Metaphysica

Meteor. – Meteorologica

Phys. – Physica

Pol. – Politica

Pseudo-Aristotelés

MXG – De Melisso, Xenophane, Gorgia

Cicero

De div. – De divinatione

Diogenés Laertios

DL – Diogenis Laertii Vitae philosophorum

Klement Alexandrijský

Strom. – Stromata

Platón

Leg. – Leges

Prot. – Protagoras

Resp. – Respublica

Plútarchos

De prim. frig. – De primo frigido

Scholia

Schol. Plat. Rem publ. – Scholia in Platonis Rem publicam

Simplikios

In Arist. De caelo – In Aristotelis De caelo commentaria

In Arist. Phys. – In Aristotelis Physicorum libros commentaria

Seznam použité literatury

Prameny

Diels, H., Kranz, W., 2004/2005, *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch*, I-III, Zürich.

České překlady pramenů

Není-li uvedeno jinak, překlady antických autorů pořídil na základě starších překladů V. Hladký a kol.

Aristotelés, 1996, *Fyzika*, překl. A. Kříž, Praha.

Plátón, 1997, *Zákony*, překl. F. Novotný, Praha.

Sekundární literatura

Barnes, J., 1982, *The Presocratic Philosophers*, London.

Boháček, K., 2004, *Proč Gorgiás mluví. Úvod do filosofie nebytí*, Praha.

Gottschalk, H. B., 1965, Anaximander's Apeiron, *Phronesis* 10, s. 37–53.

Graham, D. W., 2006, *Explaining the Cosmos. The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*, Princeton.

Guthrie, W. K. C., 1985, *A History of Greek Philosophy*, I, *The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*, Cambridge.

Hobza, P., jr., 2004, Aristotelés a Theofrastos jako tvůrci miletéské filosofie, *Filosofický časopis* 6, s. 889–924.

Cherniss, H. F., 1971, *Aristotle's Criticism of Presocratic Philosophy*, New York.

Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M., 2004, *Předsókratovští filosofové. Kritické dějiny s vybranými texty*, překl. F. Karfík, P. Kolev, T. Vítek, Praha.

Kočandrlé, R., 2010, *Anaximandros z Mílétu*, Červený Kostelec.

Kočandrlé, R., Proč Aristotelés neuvádí Anaximandra z Mílétu v I. knize *Metafyziky*? Zasláno do *Acta FF ZČU*.

Kratochvíl, Z., 2010, *Mezi mořem a nebem, Odkaz íónské archaické vnímavosti*, Červený Kostelec.

McDiarmid, J. B., 1953, Theophrastus on the Presocratic Causes, *Harvard Studies in Classical Philology* 61, s. 85–156.